

cos, pero también en la interpretación particular de las palabras de Cicerón, por lo que los imitadores llegaron a desarrollar de manera original (por no decir personal) aquel estilo: para Sánchez de las Brozas, por ejemplo, hay dos tipos de *numerus*: «el natural y el artificial o conseguido mediante el arte». Para el Brocense «el *naturalis numerus* (i.e. *compositio y concinnitas*) está sometido al sentido del oído», pero bien avisa Núñez que el oído del Brocense

no podía hacer la distinción entre sílabas breves y largas.

Con varios ejemplos hemos querido señalar algunas de las ideas fundamentales del libro del profesor Núñez, que ha dado unos frutos excepcionales en un campo poco cultivado por los filólogos españoles, y de nuevo invito a un paseo por su bibliografía.

Oscar de la Cruz Palma
Universitat Autònoma de Barcelona

Ancient Civilizations from Scythia to Siberia. An International Journal of Comparative Studies in History and Archaeology
Vol. 1 i 2. Leiden: Brill, 1994-1995, 374 i 396 p. ISSN 0929-077X.

Al final de 1993, la prestigiosa editorial holandesa Brill va anunciar l'aparició d'una nova revista dedicada a l'estudi de l'arqueologia i la història cultural dels territoris de l'extinta Unió Soviètica en l'antiguitat, des del Dnièster fins a l'Altai, publicada sota l'ègida de l'Acadèmia de Ciències Russa, l'Institut d'Història General i el Centre per a Estudis Comparatius de les Civilitzacions Antigues. Ara, dos anys més tard, creiem arribat el moment de fer una valoració dels dos primers volums publicats, cadascun en tres lliuraments¹ i amb un total de cinquanta-sis articles sobre una gran varietat de temes diferents, fet pel qual la nostra ressenya tindrà un caràcter marcadament divulgador, davant la impossibilitat de jutjar una sèrie de camps no sempre ben coneguts. D'altra banda, ens hem estimat més establir-ne les línies directrius a l'hora de donar una llista puntual de totes les col·laboracions.

El nostre interès per *Ancient Civilizations from Scythia to Siberia* (d'ara endavant, *ACfStS*) va néixer del seu títol, que presagiava [A] una publicació sobre la regió nord-pòntica i l'Àsia Central russa en l'antigor,

ara i sempre una veritable *terra incògnita* entre nosaltres. Aquesta expectativa, però, només s'ha vist realitzada en part, atès que els seus continguts han transcendit aquests límits des del principi. Una nota editorial (1.1, p. 1) informava ja que *ACfStS* també volia [B] recollir resultats d'excavacions arqueològiques soviètiques recents al Caucas i al Pròxim Orient, [C] donar a conèixer algunes col·leccions museístiques russes gairebé inèdites a Occident i [D] informar dels avenços científics i projectes d'investigació més representatius de diversos instituts arqueològics de l'ex-URSS, sovint amb l'ajut de bibliografia selecta comentada. D'acord amb aquesta exposició, els continguts de la revista es poden classificar en quatre seccions principals [A, B, C, D]:

A.1. Regió nord-pòntica: *ACfStS* comença amb sengles articles dedicats als darrers avenços en l'estudi de l'arqueologia clàssica (M.Ju. Treister, 1.1, p. 2-39) i l'epigrafia (Ju.G. Vinogradov, 1.1, p. 63-74) de les ciutats gregues de la mar Negra septentrional², prelude d'una sèrie de treballs

1. Vol. 1.1, 1.2, 1.3 (maig, setembre i desembre de 1994) & 2.1, 2.2, 2.3 (abril, setembre i desembre de 1995).
2. El treball de Vinogradov tracta també d'algunes inscripcions del Caucas (Còliquida) i Àsia Central (Bactriana).

més específics sobre aspectes diversos tocant a:

(a) *Olbia*: S.D. Kryžickij & V.V. Kravivina, 1.1, p. 40-44 *nova archaeologica* des d'època arcaica tardana fins al s. I dC; A.S. Rusjajeva, 1.1, p. 80-102 excavació del *τέμενος* occidental & 2.3, p. 251-260 [amb V.V. Nazarov] un fragment d'escut arcaic; Ju.G. Vinogradov, 1.1, p. 103-111 dues inscripcions judicials en plaques de plom.

(b) *Quersonès Tàurica*: M.I. Zolotarev, 1.1, p. 112-117 un *λεκανίς* beoci de figures negres del s. VI aC & 2.2, p. 125-156 [amb A.V. Bujskikh] estudi arquitectònic del *τέμενος*; S.Ju. Saprykin 1.3, p. 324-333 un cap de Mitra del s. II dC d'origen romà provincial; M.Ju. Treister & V.M. Zubar, 1.3, 334-345 un medalló d'or representant Fortuna i Glicó dels s. II-III dC.

(c) *Cercinítis*: V.A. Kutajsov, 2.1, p. 39-61 descripció de 84 monedes del s. V aC.

(d) *Panticapèon*: M.Ju. Treister, 2.2, p. 157-181 troballes d'època romana (mitjan s. I aC);

(e) *Bòsfor*: S.Ju. Saprykin & A.A. Maslennikov, 2.3, p. 261-282 l'economia del reialme bosporà en època de Mitridates VI Èupator i els seus successors immediats.

(f) *Món escitosàrmata*: una sèrie de treballs està consagrat a l'estudi dels monuments escites —esp. túmul— de l'estepa nord-pòntica (E.V. Černenko, 1.1, 45-53), la zona estepària boscosa del Dnièper (S.A. Skoryj, 1.1, 54-56) i la regió entre el Dnièster i el Danubi (S.B. Okhotnikov, 1.1, 57-58), així com a troballes escitosàrmates recents del Caucas septentrional (S.V. Makhortyk, 1.1, p. 59-62).

Finalment, V.M. Zubar, 2.2, p. 182-195 estudia les relacions entre Roma i algunes ciutats nord-pòntiques (Tiras, *Olbia*, Quersonès) en època de Septimi Sever.

A.2. Àsia Central: d'altres articles informen de les darreres novetats arqueològiques d'algunes contrades de l'Àsia Central ex-soviètica:

(a) *Afganistan*: A.B. Nikitin, 1.3, p. 365-368 estudia una sèrie de butlles d'argila d'època kušano-sassànida trobades a Jiga-

tepe, amb el retrat d'un oficial (*'sahrab*) de Balx.

(b) *Turkmenistan*: un treball introductori de G.A. Košelenko, A.N. Bader & V.A. Gaibov, 1.3, p. 273-288 se centra en l'oasi de Merv, la vall de l'Uzboj i l'antiga Nisa; V.A. Livšic & A.B. Nikitin, 1.3, p. 312-323 examinen inscripcions ceràmiques parts i *ostraca* d'època sassànida del sud del Turkmenistan, mentre que V.A. Sarianidi, 2.3, p. 289-310 tracta de les darreres troballes a Gonur-depe, probable capital de l'antiga Margiana, al delta del riu Morghāb.

(c) *Uzbekistan*: G.A. Pugačenkova, 2.1, p. 1-38 dóna una visió general de les antiguitats de Transoxiana des de l'edat del bronze fins al principi d'època medieval, mentre que K. Abdullajev & S. Raimkulov, 2.2, p. 221-224 tracten d'una gemma amb una escena de triomf i un breu text sogdià trobada a Kundžulitepa, prop d'Erkurgan.

(d) *Tajikistan*: dels tres treballs que B.A. Litvinskij dedica a l'antiga Bactriana, el primer cataloga els estudis sobre la regió des de l'arribada dels iranians fins a l'època grecobàctria (1.3, p. 289-304), mentre que els altres dos [amb I.R. Pičikjan] s'ocupen d'objectes del temple de l'Oxus a Taxt-e Sangīn: un *ῥυτόν* d'ivori d'origen grec o aquemènida decorat amb la part posterior d'un lleó (1.3, p. 355-364) i el motiu aquemènida de l'ofrena d'un camell en una placa d'or votiva (2.2, p. 196-220).

(e) *Sibèria meridional* (Altai, Tuva, Khakasija): més a l'est, reben atenció, a l'Altai, la tomba gelada d'Ak-Alakh i un túmul del complex de Kuturguntas (N.V. Polos'mak, 1.3, p. 346-354 & 2.1, p. 92-111), ambdós excavats per l'Institut d'Arqueologia i Etnografia de la Divisió Siberiana de l'Acadèmia de Ciències Russa i mostra de la cultura Pazyryk, identificada amb el poble ide. dels *yuezhi* o Τόξαροι (s. V-III aC); al Saján occidental, la cultura de tipus escita de la regió de Tuva (V. Semenov & K. Čugunov, 2.3, p. 311-334); i, a les estepes minusines de Khakasija, les plaques de fusta amb imatges de genets gravades d'un túmul de la cultura Taštyk o pale-

okirguisa (V.G. Efimov, E.D. Pauls & M.L. Podolskij, 2.2, p. 238-250).

B.1. Transcaucàsia: tres treballs recullen les darreres investigacions arqueològiques a Geòrgia (= Còlquida & Ibèria: O.D. Lorkipanidze, 1.2, 127-168), Armènia (M.H. Zardarjan & H.P. Akopjan, 1.2, p. 169-195) i l'Azerbaijan (= Albània & l'Atropatene: I. Alijev & G. Goşgarli, 1.3, 263-272), mentre que el mateix Lorkipanidze dedica una quarta col·laboració (1.2, p. 230-234) a una estàtua de bronze hel·lenística trobada l'any 1988 a Vani (Geòrgia) i B.B. Pjotrovskij, 2.2, p. 225-237 publica un manuscrit inèdit de Ja.I. Gummel sobre les seves excavacions en tres tombes de l'edat del bronze a Hanlar (Azerbaijan) l'any 1941.

B.2. Pròxim Orient: a més del resultat d'investigacions arqueològiques soviètiques al nord-est de Síria, als jaciments de Tell Hazna I-II, prop de Haseke (R.M. Mun'cajev, N.Ja. Merpert & N.O. Bader, 1.2, p. 196-201), trobem tres articles fruit de l'expedició sovièticoiemènita que va treballar al Hadramaut (sud-est del Iemen) entre 1983 i 1991: M.B. Pjotrovskij & A.V. Sedov, 1.2, p. 202-219 donen una visió general de les excavacions a al-Quza, Raybûn, Qana' i l'illa de Suqutrâ, mentre que els dos estudis restants estan dedicats als temples de la deessa-sol D̄t-Hymym (A.M. Akopjan, 1.2, p. 235-248) i del déu-lluna Syn-d-Myf'n (A.V. Sedov, 1.2, p. 249-260), divinitats del panteó sud-aràbic, a Raybûn / Wadi Dau'an.

C. Col·leccions museístiques: a més d'aquells articles que tracten, de manera general, de la història i contingut dels museus Arqueològic d'Odessa (S.B. Okhotnikov, 1.1, p. 75-79), Historico-Literari de Jalta (N.G. Novičenkova, 2.1, p. 112-123) i Regional de Quersó (V.P. Bylkova, 2.3, p. 353-363), n'hi ha d'altres sobre peces d'especial interès com ara la col·lecció copta de l'Hermitage

(A.Ja. Kakovkin, 1.2, 224-229), el catàleg de les 295 monedes sassànides (A.B. Nikitin, 2.1, p. 71-91) i les 50 grecobàctries i indogregues (N. Smirnova, 2.3, p. 335-352) del Museu Estatal Pu'skin de Belles Arts de Moscou i un baixrelleu votiu de marbre amb la imatge d'un genet traci del Museu de Poltava (S.M. Krykin, 2.3, p. 283-288).

D. Informació bibliogràfica i científica: la regió nord-pòntica, el Caucas i l'Àsia Central han estat objecte de quatre «review articles» (B.S. Ljapustin, 1.1, p. 118-123 & 1.2, p. 261; B.V. Lunin, 1.3, p. 369-374; A.A. Molčanov, 2.3, p. 384-396) amb abundants ressenyes de publicacions russes fins al 1992; així mateix, N.P. Sorokina, 2.1, p. 62-70 dona un recull bibliogràfic exhaustiu sobre el vidre antic a la regió nord-pòntica i al Caucas. D'altra banda, dins del capítol dels projectes, V.P. Alekseejev, 1.3, 305-306 informa dels plans de l'Institut Arqueològic de Moscou, especialment en el camp de l'arqueologia clàssica de les colònies gregues de la mar Negra septentrional, amb l'estudi de la seva χώρα com a principal novetat, i A.P. Derevjanko & V.I. Molodin, 1.3, 307-311 parlen del conveni internacional russo-japonès signat l'any 1991 per a l'estudi dels túmuls congelats de la cultura Pazyryk, del qual ja s'han beneficiat els treballs d'excavació a Ak-Alakh i Kuturguntas (vid. A.2.e).

Cal felicitar-se, doncs, per aquesta varietat de continguts, que obriran sens dubte noves perspectives a multitud d'estudiosos d'arreu del món, i cal també felicitar la Brill, que ha sabut aprofitar l'obertura política d'aquests darrers anys per facilitar, amb la seva publicació en anglès, l'accés a materials molt sovint inassolibles per llengua i distribució: no és debades que gairebé tots els autors provenen d'arreu de la geografia ex-soviètica³.

Agustí Alemany

3. En concret, Moscou, Kiev, St. Petersburg, Novosibirsk, Ta'skent, Odessa, Sevastopol', Simferopol', Jalta, Tbilisi, Jerevan i Baku. A partir del lliurament 2.2 els articles no tenen «abstract» i a partir del 2.3 no indiquen l'origen dels autors.